

KAPITTEL 10

Det kulturkristne Hareid i det pietistiske Sunnmøre

Leidulv Øyvind Grimstad

Møre bispedømme

Samandrag: Artikkelen presenterer Hareid-samfunnet si utvikling innan kristen- og kulturlivet frå 1850-åra, som tok ei anna retning enn elles på Sunnmøre. Der var det den pietistiske lekmannsrørsla som var dominerande. I Hareid vart den grundtvigianske retninga førande: Menneske først – så kristen. Ein av dei som bidrog til denne utviklinga var Lars Hareide (1828–1900), som i 1857 tok til i Hareid som skulemeister. Han hadde gått på Stord lærarskule og var inspirert av Grundtvig si kristendomsforståing og pedagogikk. Etter kvart kom det to lærarar til med same ideologi. Desse, saman med prost Anker (1848–1921), fekk avgjerande betyding for utviklinga av kristen- og kulturlivet i bygda.

Nøkkelord: pietisme, kulturkristen, grundtvigiansk, kor

Innleiing

«Dokke frå Hareid er ikkje personlege kristne, men kulturkristne!» Denne utsegna blei eg møtt med i møte med det kristne skulelagsmiljøet då eg kom til Volda på gymnas i 1970.

Kva som egentleg låg i desse omgrepa var for meg uklart. Personleg kristen og kulturkristen, to variantar av kristent livssyn, på mange måtar ein kulturkonflikt mellom ei pietistisk retning med vekt på personleg omvending og strenge reglar for livsstil, og ein meir kulturopen

Sitering av denne artikkelen: Grimstad, L. Ø. (2020). Det kulturkristne Hareid i det pietistiske Sunnmøre. I B. Løvlie, P. Halse & K. Hatlebrekke (Red.), *Tru på Vestlandet. Tradisjonar i endring* (Kap. 10, s. 231–264). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.104.ch10>
Lisens: CC BY-ND 4.0.

grundtvigiansk retning i våre bygder.¹ Eg fann det difor interessant å finne ut meir ut emnet. Denne utsegna om personleg kristen og kulturkristen har eg belyst i mi masteroppgåve: *Det kulturkristne Hareid i det pietistiske Sunnmøre*.²

Kjeldematerialet har vore protokollar for ulike lag heilt frå 1847 og fram til i dag. Også bygdebøker, jubileumsskrift og samtalar med eldre folk er kjelder. Masterarbeidet har avdekt at kristenlivet i Hareid skil seg ut i høve til dei andre bygdene rundt på Sunnmøre.

Ein av dei tinga som mellom anna forbausa meg då eg som elev *kom ut i verda*, var forbodet mot sketsj på indremisjonen sitt bedehus i Volda. Og eg hugsa at vaksne folk forlét bedehuset på Vatne under ein programkveld som skulelagskoret *Vårvon*³ i Volda hadde der. Då spelte eg i ein sketsj. Eg hadde no «vakse opp» på bedehuset på Hareid. Her hadde vi alltid underhaldning med sketsj og anna moro, i tillegg til forkynning, og meinte meg både som ein bedehusgut og personleg kristen.

I denne artikkelen vil eg leggje fram moment som har ført til begrepet *Det kulturkristne Hareid*, og korleis utviklinga frå midten av 1850-åra og fram til vår tid har vore. Eg vil særleg sjå etter kven som har vore sentrale i utviklinga av lekmannskristendommen i Hareid og deira bidrag til det som vart særpreget her. Derfor vil eg presentere personar i Hareid som har vore sentrale i forminga av kyrkje- og kulturliv i bygda. Vidare vil eg sjå på ulike lag og organisasjonar og deira bidrag til det kulturkristne Hareid.

Arven etter Gamleklokkaren og hans medhjelpar

Kristenlivet i Hareid har heilt sidan 1857 vore prega av ei grundtvigiansk kristendomsforståing. Det klassiske slagordet for Grundtvig; *Menneske først, så kristen*, har vore tonegivande i bygda.

Det kan vere vanskeleg å bestemme ein start på historia. I mitt arbeid går eg tilbake til om lag midten av 1800-talet. I 1828 blei Lars Fredrik

1 Elstad & Halse, 2002, s. 143 ff.

2 Grimstad, 2013.

3 Under leiing av Per Oddvar Hildre vart koret seinare (1973) grunnstamma i SKRUK, Sunnmøre kristelege ungdomskor.

Hansson Hareide fødd. Han gjekk på Stord Lærarskule i 1855–57. Der fekk han syn for Grundtvig si kristendomsforståing og hans pedagogikk. Han kom tilbake til Hareid i 1857 og blei tilsett som lærar, klokkar og kyrkjesongar i Nedre Hareidsdalen. I tillegg fekk han mange andre verv, både frivillige og offentlege. Etter sin død fekk han heiderstittelen Gamleklokkaren.

Lærarane hadde i den tida ei særskild stilling i bygdesamfunna, og var ofte nest etter presten. Lars Hareide var ikkje noko unntak. Han hadde ei djup forankring i si kristne tru, var ein varm forkynnar og nær knytt til kyrkja.

Om lag samstundes med at Hareide blei tilsett som lærar i Hareid, var presten Carl Anton Madsen (1811–1902) sokneprest i Ulstein prestegjeld i 1855–1874. Han òg var grundtvigianar. Med den felles grundtvigianske kristendomsforståinga er det truleg at dei arbeidde godt saman.

Lars Hareide vart ein representant for det som seinare kom til å bli eit omgrep: vestlandslæraren,⁴ men han skilde seg likevel ut på eit felt. Magnulv Bjørndal (1913–2000) omtalar han som teologisk ortodoks med eit konservativt politisk kyrkjesyn: Han likte ikkje den store lekmannsvekkinga med det rosenianske og nyevangeliske synet som til dømes vekkingspredikant Paul Gerhard Sand (1848–1911) hadde rundt om på Sunnmøre i 1880–1890, den såkalla *Sandstormen*. Denne vekkinga fekk heller ikkje så stor innverknad i Hareid.⁵ At kristenlivet i Hareid ikkje utvikla seg slik som i dei andre bygdene på Sunnmøre, meiner eg har å gjere med kven som kom i sentrale posisjonar i bygda. Klokkar og kyrkjesongar Lars Hareide var eit godt døme på det. Han hadde eit godt samarbeid med presteskapet, og i 1881 tok han saman med prost Anker, som eg vil presentere seinare, initiativ til indremisjonsforeining i Hareid. Lars Hareide utarbeidde lovutkast til ei slik foreining som vart stifta i

4 Grundtvigianismen prega pedagogikken ved lærarskulane i andre halvdel av 1800-talet. Til dømes arbeidde lærarskulen i Volda etter denne pedagogikken med norskdom, målsak og fråhaldssak. Skulen hadde blant anna eigen IOGT-losje og mållag. Rekrutteringa til lærarskulane i slutten av 1890-åra kom mykje frå Nordvestlandet. Lærarar frå denne skulen fekk mykje å seie i dei bygdene dei kom til med kristendom, målsak og fråhaldssak i ballasten. Dei gjekk aktiv inn i kulturlivet på staden. Omtalen av vestlandslæraren var: kyrkjesongar, målmann, fråhaldsmann og vestremann på Tinget. Grundtvigs tankar og filosofi førte til oppstart av folkehøgskulen, både frilynte og kristne. Første folkehøgskule i Noreg blei starta i 1864 på Sagatun på Hamar.

5 Bjørndal, 1983, s. 11.

1883 med prost Anker som formann og Lars Hareide som nestformann. Lærarane skulle på den tida vere presten sin *undergjevne hjelpar*. Lars Hareide var den førande både i skulestellet og i det kristelege arbeidet i bygda. Og gjennom dette samarbeidet stilte indremisjonen seg understøttande til *det kirkelige embetet*. Det braut med den tradisjonelle linja for lekmannsrørsla.⁶ J. Straume skriv i eit festskrift for Norsk Luthersk Misjons samband, *Kristenlivet på Sunnmøre og i Romsdal*, følgjande.

Men her på Hareid var det ingen Erik Solem (1833–1895) som kunne halde på lekmannslina. Indremisjonen her fekk ein heller høgkirkeleg profil. Kristenlivet var stivt og høgkirkeleg.⁷

Lekmannsrørsla generelt markerte seg med å ta avstand til embetskyrkja. Men i Hareid blei det ikkje i lekmannsrørsla i nokon opposisjon mot kyrkja, då som følgje av desse åndshovdingane, (sjå under) og gode, kloke prestar og lekmenn.

Ser ein til dømes til Ulstein, tok kristenlivet ei anna retning. Her vart det òg stifta indremisjonsforeining, men i Ulstein hadde lekfolket den dugande lågkyrkjelege, leiaren Johannes P. Skeide. Han kom med etter ei vekking som presten Christian Herman Wisløff (1836–1927) heldt i Skeide skulehus. Skeide var sterkt gripen av Rosenius sin vekkingsteologi. Som dei fleste skolerte ungdomane var på den tida, var han i opposisjon til embetsmennene. Han gjorde opptakta til fråhaldsarbeidet og det meste av det som finst av kristeleg arbeid i Ulstein i dag. Skeide blei ein dyktig lekmannehovding med sterk inspirasjon frå haugerørsla og rosenianismen.⁸

Det kom etter kvart to lærarar til, Elan Rasofiel Rise i 1862 og A. C. Riise i 1895, også dei inspirert av grundtvigianismen. Desse har på kvar sine måtar prega hareidssamfunnet innan kristendommen og kulturen.

6 Lekmannslinja viser til at dei frivillige misjonsorganisasjonane var frie organisasjonar i kyrkja, men ikkje under kyrkjeleg mynde.

7 Straume, 1950, s. 131.

8 Roseanismen: Carl Olof Rosenius, svensk lekpredikant og salmediktar. Han sto i spissen for ei åndsølge med fornying av pietismen rundt 1860 i Sverige og Noreg. Rosenius er grunnleggaren av den såkalla nyevangelismen som frå Sverige breia seg til lekmannskretsar i Danmark og Norge. «Ny-evangelismen» var ei luthersk nådeforkynning («Kom som du er») med forsiktig formulering av etiske krav. (Store Norske Leksikon)

Felles for dei tre nemnde lærarane var at dei levde samstundes ein periode, dei var grundtvigianarar, nær knytte til kyrkja og vart etter kvart med i dei same organisasjonane. Fleirstemming song og kyrkjesong var også sentrale faktorar i deira liv. Dei var òg opptekne av den nasjonale kulturen som braut fram i denne tida, og sist, men ikkje minst: målsaka.

I 1880 gjekk to ungdomar frå Hareid på Sparbu folkehøgskule hos grundtvigianaren Matias Skard og kom tilbake til Hareid med den grundtvigianske kristendomsforståinga. Dei var òg inspirerte av målsaka, fråhaldssaka, song og den nasjonale kulturen. Desse to ungdomane, Gullik Grimstad (1853–1951) og Gullik Nettet (1855–1937), vart nære samarbeidspartnarar for Lars Hareide.

Alle dei fem personane, Lars Hareide, Elan Rasofiel Rise, A. C. Riise, Gullik Grimstad og Gullik Nettet, vart i ettertida kalla åndshovdingar, og i ulike kombinasjonar var dei med på å etablere og sette sitt preg på heile organisasjonslivet i Hareid i ein periode frå 1857 til 1930 og var alle i si tid sterkt interesserte i nasjonalt liv og arbeid. Åndshovdingane med Lars Hareide i spissen peika ut ei retning både kulturelt og religiøst for komande generasjonar. Dei gav ettertida ein symbolsk kapital: kristendom, norskdom, fråhaldsak, målsak og song. For eit særtrekk i hareidskulturen er folkesongen, kyrkjesongen og korsongen som har gått hand i hand fram til i dag, det har vore ei gjensidig forståing om at det eine ikkje utelèt det andre. Dette kjem tydeleg til syne med den firstemte fellessongen under Hareidsstemna. I 1962 fekk korsongen sitt eige stemne og har årleg feira seg sjølv og bygda i 57 år.

Personar i Hareid som har vore sentrale i utforminga av Hareid-kulturen

Kan einskildpersonar vere med på å prege ei bygd, ein kultur over fleire generasjonar? Svaret mitt er: Ja. Og eg tenkjer då mest på Gamleklokkaren. Han tok i bruk ei av stovene sine til skulestove. Her samla han òg ungdomen til songøving og utlån av bøker. Han var truleg den første på Sunnmøre som starta med fleirstemmig song, rundt 1857–1858.⁹

9 Bjåstad & Waage, 1985, s 527.

Som polititar var han medlem av heradstyret og formannskapet, ordførar, varaordførar, valmann og skyldsetjingsmann. I den tida med mangel på bygdedoktor og bygdeveterinær var han det òg. Alt dette i tillegg til å vere gardbrukar og bas for kastenot.

Lars Hareide hadde eit fabelaktig organisasjonstalant: Han var stiftar og første nestformann for Hareid forening for indremission 1883, stiftar og første formann i Hareide ungdomsforening,¹⁰ 1886, stiftar av Hareide diskusjonsforening 1895, stiftar av Hareide Sokn hedningsmissionsforening, stiftar og forstandar for søndagsskulen 1895. Då IOGT-losjen «Losje Dag over Land»¹¹ blei stifta i 1887, gjekk han inn som medlem; han ville vise samfunnsansvar, sjølv om han personleg var svært glad i øl. Sunnmøre kreds af ynglinge- og ungdomsdomsforeninger vart skipa i 1891. Han blei med i styret som rekneskapsførar og var einaste lekmann i styret.¹²

Han hadde òg kontakt med kulturmiljøet elles på Sunnmøre. Det syner seg ved at Anders Hovden (1860–1943) var gjest hos han.¹³ Og han sjølv gjesta Ivar Aasen (1813–1896) i Oslo.¹⁴

Gamleklokkaren var, som det ligg i namnet, kyrkja sin mann. På ymse preikelause søndagar heldt Lars Hareide *overhøyringar* i Hareid kyrkje med postillesing og katekisering. Ofte med mykje folk til stades. Det var solid og god lutherdom borna fekk med seg. Han var ein varmhjarta og djupt kristeleg forkynnar og hadde stor tillit mellom bygdefolk.¹⁵ Lars Hareide døydde i 1900.

Gamleklokkaren var oppteken av fellesskapen. Og det «grodde» rundt han. Lærarane Elan Rasofiel Rise og A. C. Riise vidareførte arven etter Hareide. Dei var aktive både innan organisasjonslivet, kyrkja og korsongen. Det Elan Rasofiel Rise er mest kjend for, er korsongen. Då han kom som lærar i 1862, lét Hareide Rise ta over korarbeidet. Han starta då med kor-song for vaksne. Dermed var grunnlaget lagt for korsongen i Hareid. Eit

10 Foreininga har skifta namn over tid, Hareid kristelege ungdomslag, Hareid KFUK-KFUM, Hareid KM. I artikkelen brukar eg Ungdomsforeininga (KM).

11 IOGT-Norge, 2013; Grimstad, 2013, s. 37.

12 Orten & Brungot, 1991, s. 19.

13 Hovden, 1913, 1996 (3. utgåva), s. 103.

14 Djupedal, 1960.

15 Måseide, 1986, s. 9.

kulturmerke som har prega bygda og organisasjonane fram til i dag. Rise hadde eit mål med dette arbeidet: god folkesong og kyrkjesong som alle kunne vere med på. 52 kor har vore i drift i Hareid i løpet av desse 157 åra, både kristelege og frilynte kor. Målet var å få flest med på å syngje, og han såg det som si fremste oppgåve å få fram folkesongen og den gode kyrkjesongen. For Rise var det viktig å få alle med i koret, ikkje berre dei flinkaste. Han øvde inn firstemmig salmesong i kyrkja, og han leidde kyrkjesongen i over 50 år. I 1872 skifte Hareid kyrkjelyd salmebok. I 1877 kom Lindemanns koralbok til Landstads salmebok. Målet hans vart då at alle songane i koralbok skulle lærast firstemmig. Ikkje alle likte den firstemmige songen i kyrkja. Han kom nesten i mål før Hareid kyrkje fekk orgel i 1919. Men han likte ikkje at kyrkja skulle få orgel, «*då vil det bli slutt på kyrkjesangen*», meinte han. Orgelet var ei gåve frå skipper Peter S. Brandal (1870–1933). I høve innviinga av orgelet uttalte biskop Peter Hognestad (1866–1931): «*De har ikkje bruk for orgel i Hareid kyrkje.*»

Målet og songen vekte folks nasjonale sans. Då Blix-salmar kom, øvde han inn nokre i kyrkjekoret. Han bad då presten og kyrkjetilsynet om lov til å syngje ein eller to av Blix-salmane etter gudstenesta. Det fekk han lov til, men første gongen dei song, tok nokre i protest hatten sin og gjekk: «*Slikt skulle dei ikkje ha noko av.*»¹⁶ Blix-salmar vart innførte i Hareid i 1901, etter forslag frå indremisjonen, men allereie i 1898¹⁷ gav presten løyve til at ein kunne syngje Blix-salmar ved gudsteneste i Hareid kyrkje. I 1904 vart det vedteke i Ulstein.¹⁸

A. C. Riise hadde òg teke utdanning på Stord lærarskule. Han vart tilsett som lærar i Hareid då Gamleklokkaren slutta i 1895. Han tok over tenesta som klokkar og kyrkjesongar i 1895 og hadde den til 1932. Det vert sagt om han at han hadde ei formidlingsevne utanom det vanlege når det galdt litteratur og poesi, som han ofte tok i bruk i klasserommet. Han la grunnsteinen til diktlesingstradisjonen i Hareid.¹⁹ Som tenåring tok han til som korleiar og dirigent, og var det i over 60 år. Han skipa barnekor

16 Måseide, 1986, s. 172.

17 I mars 1892 blei *Nokre Salmar* av Elias Blix (1836–1902) autorisert til bruk ved den offentlege gudstenesta, og desse landsmålssalmane blei trykte bak i *Landstads kirkesalmebog* som nr. 635–784.

18 Halse, 2009, s. 373.

19 På festar og i lagsarbeid er det nesten alltid med diktlesing. Gjerne då dikt som vert lesne utanboks.

med over 70–80 born, blandakor, mannskor og vart rekna som ei usedvanleg dyktig kordirigent.

Eg har tidlegare nemnt dei to ungdomane som gjekk på folkehøgskule i Sparbu i 1880. Der vart dei inspirerte av grundtvigianismen, målsaka, norskdom, opplysning- og fråhaldssaka. Etter dette året kom dei tilbake og gjekk ivrige inn i det mangslungne kulturelle og kristne i arbeidet i heimbygda.²⁰ Dei engasjerte seg i den kristelege ungdomsforeininga, i indremisjonen, losje, som søndagsskulelærarar, bibliotekarar og kommunepolitikarar.²¹

Under folkehøgskuletida hadde dei fått *blodskrekk*; dei likte ikkje forkyninga om Kristi forsoning på ein blodig kross. Dei hadde lite glede av *blodteologien* som var så sentral i den rosenianske vekkingsrørsla.²²

Dei kom tilbake frå folkehøgskulen med «høge hugmål». Dei ville heller tale om Kristus i kvardagslivet; «Kristus i kvardagslivet var gode greier for store idealistar», skriv Jakob Straume (1894–1978) ironisk.²³

Lars Hareide delte dette nye synet til dei to Gullik-ane, og sidan han var ein åndeleg førar i bygda, fekk kristendomssynet deira stort gjennomslag.

I denne avgjerande tida for Hareid, hadde vi presten Nils Christian Anker.²⁴ Han var sokneprest i Ulstein/Hareid 1881–1895, og prost frå 1885 i Søre Sunnmøre prosti. Han var konservativ teologisk, men stod på god fot med lekfolket. Han vart første krinsformann i Sunnmøre krins av NKUF (Ungdomsforbundet) 1891–1895, og i hans periode var det ein eksplosiv auke i foreiningar, 18 nye. På Sunnmøre var han foreiningsentreprenøren framfor nokon. «*Jeg har villet, at menighetene skulde være arbeidende menigheter ... arbeide for Guds riges fremme i den kjærlighet som er kristentroens frukt*».²⁵ Som organisasjonsmann gjorde han oppakta til Hareid Indremisjonsforeining, var initiativtakar til oppstart av

20 Halse 2009: 148.

21 Bjåstad & Waage 1985: 537.

22 Straume, 1950, s. 131.

23 Straume, 1950, s. 131

24 I Ulstein var han sokneprest, men blei seinare prost på Søre Sunnmøre. Til dagleg vert han omtala som prost Anker, og ei gate i Ulsteinvik er kalla opp etter han.

25 Orten & Brungot 1991.

Ulstein Ynglingeforening (Kristeleg ungdomslag) i 1882 og Hareide ungdomsforening i 1886.

Andre sentrale personar i Hareid som følgde i Gamleklokkaren sine fotspor, var bonde Arne I. Grimstad (1865–1957), lærar J. P. Måseide (1877–1966), lærar Torvald Rise (1901–1973), fiskebåtreiar Einar Hareide (1899–1983), sokneprest Otto Bernhard Holmås (1898–1987), bonde Ludvig Anton Holstad (1885–1968), bonde Peter Brekke (1890–1972), lærar Ingolv Hareid (1898–1981), postopnar Ruth Hovden Hareide (1906–1997), skomakar Karl I. Røyset (1909–1996). Desse personane har på ulikt vis sett sitt preg på kristen- og kulturlivet i Hareid.

Utviklinga i Hareid frå 1850-åra og framover

I 1840-åra omfatta Ulstein prestegjeld både Hareid og Ulstein sokn. Presten budde i Ulsteinvik, heitte Nils Nicolai Wraamann (1806–1861) og var på den tida ein tradisjonell prest, men også stri og rådriken. Men etter at kona døydde, vart han ein heilt annan. Han var gripen av den johnsonske vekkinga blant prestane²⁶ og blei ein forkynnar det gjekk gjetord om. Hans forkynning kveikte nytt liv i haugianarmiljøet i Ørsta og Volda og i det meir spreidde miljøet i Ulstein prestegjeld. Han var leiar i den første større vekkinga i nyare tid.²⁷ Han var òg svært vyrk for heidningmisjonen og stifta i Ulstein prestegjeld den første misjonsforeininga på Sunnmøre i 1846.²⁸ Her teikna det seg 174 medlemmar frå Hareid medrekna Vartdal, og 189 i Ulstein. Medlemsteikninga vaks så fort at ved det første offisielle møtet i Ulstein kyrkje 6. januar 1847, hadde 454 teikna seg. I 1850 vart det vedteke å dele foreininga i to, ei for Hareid og ei for Ulstein. Det skjedde i 1852.²⁹

Seinare i 1891 vart ei ny foreining stifta, Hareide Sogn Hedningsmissions-Forening. Lars Hareide og kretsen rundt han var med i «bestyrrelsen». Og som elles i lags- og organisasjonslivet i Hareid er det mange av dei same personane som er medlemmar her også. Etter kvart blei fleire

26 Johnson si kristendomsforståing gjekk ut på å ha ei personleg trusvisse og truserfaring.

27 Bjåstad, 1977, s. 377.

28 Bjåstad, 1977, s. 377.

29 Bjåstad, 1977, s. 378.

foreiningar stifta. Misjonsorganisasjonane har tradisjonelt vore knytte til lekmannsrørsla. I Hareid var dei dermed også knytte til kyrkja.

Men ikkje alle prestar var johnsonske. Etter Wraamann fekk vi grundtvigianaren Carl Anton Madsen (1811–1902). Eg meiner at han har vore med og leggje grunnen til rette for det grundtvigianske miljøet som utvikla seg i Hareid, då saman med Lars Hareide.

Indremisjonane i Hareid og Ulstein gjekk i noko ulik lei etter som tida gjekk.³⁰ Ein kan seie at i Ulstein var det eit sterkare lavkyrkjelege, pietistisk preg enn i Hareid. I slutten av 1890-åra var det pietistiske indremisjonsarbeidet nede i ein bølgedal. Det hadde vore presteskifte, Carsten Balthasar Hansteen (1856–1923) erstatta Anker, og følgde i hans fotspor. Men det var søndagsskulen som stod Hansteen sitt hjarte nærmast. Gamleklokkaren slutta som lærar, og idealisten og grundtvigianaren A. C. Riise tok då over som lærar, klokkar og kyrkjesongar. I tillegg var dette ein nasjonal og politisk tidsperiode. Riise gjekk inn i Ungdomsforeininga(KM), og saman med Gullik-ane dreiv dei eit idealistisk ungdomsarbeid som har sett merke etter seg i Hareid heilt fram til våre dagar. Dette, saman med den politiske situasjonen og den kulturelle framveksten, gjorde nok at Indremisjonen hadde magre kår.³¹

Samarbeid mellom dei ulike organisasjonane i Hareid

Samarbeidet mellom organisasjonane i Hareid, Indremisjonen, Hareid kristelege ungdomsforeining, Den Indre sjømannsmisjon, Det Norske Misjonsselskap, Norsk Luthersk Misjonssamband og fråhaldslosjen har i alle år vore godt. Var det vekkingar og rørsle i eitt lag, innstilte gjerne dei andre si verksemd i den tida det gjekk føre seg. Det har aldri vore halde kristelege møte på bedehuset samstundes med gudsteneste i kyrkja.

Hareid indremisjon sitt tilhøve til kyrkja har alltid vore ukomplisert. Bedehusfolket har vore mellom dei mest trufaste kyrkjegjengarane, og ingen har søkt til nattverdsbordet oftare. Samarbeidet med prestane

³⁰ Bjørndal, 1983, s. 6.

³¹ Bjørndal, 1983, s. 13.

har òg vore godt, og i 100-årsskriftet for Hareid indremisjon vert prost Anker, sokneprest Hansteen (1856–1923) og sokneprest Holmås spesielt framheva. Samarbeidet mellom kyrkje og indremisjon har begge tent på.³² Eit anna særtrekk med Hareid indremisjon er det nære samarbeidet som var med fråhaldsrørsla, og då spesielt losje «Dag og Land». Og igjen vil eg meine at det hadde å gjere med kva leiarar laga hadde. Eg finn blant anna i protokollane at når Hareid indremisjon har hatt ungdomsveker, har dei bode inn dei andre laga: ungdomslaget, idrettslaget, saniteten, husmorlaget, alle misjonsforeiningane, speidarane, Hareid mannskor og hornmusikken.

Eit myndig lekfolk

Ein ny epoke tok til då Ingolv Hareid blei tilsett som lærar etter A. C. Riise i 1929. Han blei ein førar og myndig lekmann i alt kristenliv i Hareid. Han var kritisk til den linja Sunnmøre indremisjon hadde lagt seg på i spørsmålet om nattverd. I Vestlandske indremisjonsforbund hadde det vorte opna for at foreiningane kunne ha fri nattverd utan prest til stades. Det blei opplevd som radikalt. På den bakgrunnen tok Hareid indremisjon opp spørsmålet om å melde seg ut av Sunnmøre indremisjon:

Formannen tok fram ymse dømme på kor indremisjonen på Sunnmøre av prinsipp, arbeider mot kyrkja, sjølv mot dei truande prestar.³³

Styret for Hareid indremisjon opplevde at gjennom 1920-åra hadde Sunnmøre indremisjon sine leiarar og arbeidarar framstilt sitt arbeid som det einaste rette kristelege arbeid. Dei fordømte også andre kristelege arbeidsgreiner og dømte ofte leiarane *frie for liv i Gud*.³⁴ Det gjekk ganske hardt føre seg med brevvekslingar mellom Hareid og Sunnmøre indremisjon, der Hareid indremisjon trua med å melde seg ut. Eg finn ikkje at Hareid indremisjon gjorde alvor av det, men i 100-års jubileumsboka for Sunnmøre indremisjon skriv Johannes Hagesæther (1905–1992):

³² Bjørndal, 1983, s. 29.

³³ Sitat frå styreprotokollen til Hareid indremisjon 9.11.1930.

³⁴ Dei hadde ikkje den rette tru eller tru i det heile.

at Hareid indremisjon ikkje var tilfreds med haldninga til Sunnmøre indremisjon og var utmeld i tidsrommet 1929–1932.³⁵

Sekretær Lars Lid ivra mykje for at alle indremisjonsforeiningar på Sunnmøre skulle ha eigne ungdomsforeiningar (IUF). Dette skapte mykje strid og kløyving i dei kristne ungdomsflokkane, slik også i Ulstein.³⁶ Det vert fortalt at Lid også ville starte ungdomsforeining på Hareid. Men då sette formannen Ingolv Hareid ned foten: «*Vi har ei foreining som driv det kristne ungdomsarbeidet, og vi skal ikkje ha noko splitting i den flokken!*» Lid stod på sitt, men til slutt bøygde han av, då formannen truga med å melde Hareid indremisjonsforeining ut av Sunnmøre Indremisjon. Trusselen var reell, det hadde Lid fått erfart tidlegare.

Såra etter feiden med Sunnmøre Indremisjon vart ikkje så snart lækte. Seinare, då sokneprest Holmås slutta i Hareid, heldt Ingolv Hareid takketale til han på vegne av søndagsskulen og indremisjonen. Hareid vart oppmoda om å sende utdrag av talen til *Heimen*, Sunnmøre Indremisjons sitt blad. Men redaktøren for bladet, Lars Lid, nekta å ta inn stykket; han meinte at det var for personleg og at det ville kome motinnlegg mot stykket. Denne saka er grundig dokumentert i styreprotokollen frå 9. juli 1939. Dermed kom det til brot mellom Hareid indremisjon og Sunnmøre Indremisjon, då Ingolv Hareid melde ut Hareid indremisjon i tidsrommet 1939–1943. I denne tida sende ikkje Hareid tilskot til Sunnmøre indremisjon, og Hareid fekk heller ikkje talarar derifrå. Men emissærar frå andre organisasjonar kom, særleg frå Det Norske Misjonsselskap.³⁷

Hareide ungdomsforening - Ungdomsforeininga - Hareid KFUK-KFUM

Etter at dei to Gullik-ane kom heim frå folkehøgskule, var dei opptekne av å gi ungdommen innsyn i kva dei hadde fått lært, og starta opp med lagsverksamnd. I Ulstein vart det skipa ei ynglingeforening i 1882. No ville soknepresten, prost Anker, at det skulle lagast til noko for hareidsungdomen

³⁵ Hagesæter, 1982, s. 155.

³⁶ Hatlebrekke, 1983, s. 31.

³⁷ Bjørndal, 1983, s. 22.

øg. Ein komité vart nedsett, og her var Gamleklokkaren sjølvskreven, i lag med Hans O. Gjerde (1852–1889) og Gullik Grimstad. Dei tok på seg å leggje fram eit utkast til lover.

Den 12. desember 1886 i Bigset skulehus vart Hareide ungdomsforening stifta. Lars Hareide blei vald til formann. På dette møtet melde over 50 menn og kvinner seg inn i foreininga. Program var det i den første tida så som så med:

Songkoret indøvede et par lovsongar og derefter oplæsedes fortælingen om Jaampa på ski efter ulven.³⁸

Etter kvart som møtestrukturen gjekk seg til, blei det vanleg med innleiingar og samtalar med referat. Ein gong Lars Hareide innleidde om emnet *Vaart himmelske og jordiske kald*, blei referatet på vel 16 sider i protokollen. Frå eit anna møte er det eit referat på vel 30 sider.

Alle møta opna med bøn og salmesong, så vart det foredrag eller opplesing. Her var det emne frå historia og naturkunna i tillegg til kristeleg litteratur. Mange av dei emna som blei tekne opp til drøfting og diskusjon, omhandla dagleglivet og kva ungdomen dreiv på med.

I den første tida var Hareide ungdomsforening eigentleg å rekne som eit kristeleg akademi. Det tok opp i seg det som rørte seg i samfunnet og bygda, både av kristeleg og frilynde straumdrag. I løpet av dei første 25 åra til foreininga vart det haldne 224 foredrag.³⁹ I 1887 vart det lufta om ikkje ein skulle setje i gong med ein «Haandgjernings- eller Husflids-skole»? Her ser ein samfunnsengasjementet i foreininga. Den 9. april i 1899 var emnet på møtet skogplanting. Lensmann Moldenes hadde eit innleiingsforedrag, og resultatet vart at det blei starta ei skogplantingsforeining med 25 menn og 30 kvinner. Dei hadde fleire dugnadar med å plante skog.

Ungdomsforeininga(KM) tok opp mange emne til diskusjon. I ei spørsmålskasse kunne alle få stille spørsmål, og den 9. februar i 1896 var eit av spørsmåla:

³⁸ Ungdomsforening, 1886.

³⁹ Lars Hareid 19, A. C. Riise 36, Arne I. Grimstad 17, Gullik Grimstad 34, J. P. Måseide 24, Gullik Nettet 27, Severin Hovlid (1868–1945) 27, Elling Bjåstad (1874–1952) 9, Elan Rasofiel Rise 20, Edvard Kvammen (1869–1948) 6 og Hans Rise (1861–1939) 5 foredrag.

Er det heldig at kvinden stilles ved siden af manden inden for foreningen? Taber hun ikke noget af sin kvindelighet?

Lars Hareide meinte at –

«hun burde have taleplikt saalænge man fik det ind i bevidstheden at man havde frihed til at tale».⁴⁰

Av andre saker som Hareid kristelege ungdomsforeining engasjerte seg i, var målsaka. Den 28. januar i 1900 var det tema på eit møte, og konklusjonen var at det vart skipa eit mållag i foreininga, og dei to første vintrane etterpå vart det halde opplæring over 13 kveldar i å skrive nynorsk. Lærarar var J. P. Måseide og Elan Rasofiel Rise. I foreininga hadde dei òg eiga boksamling med både profan og kristeleg litteratur. Men i lovene for laget står det at litteratur må vere luthersk.

Ein viktig kulturinstitusjon i foreininga var *Kameraten*⁴¹, det handskrivne bladet. Ein starta med det i 1889. Her fekk mange prøve ut sine meiningar og tankar. Bladstyrar gjekk på omgong, og det vart opplesing frå bladet på kvart møte.

Ungdomsforeininga(KM) starta opp med bibeltimar i 1893, og det har vore ein tradisjon meir eller mindre ubroten fram til våre dagar. Dei første åra var bibeltimemøta uregelmessige, men då J. P. Måseide kom til bygda i 1903, vart dei meir regelmessigd. Seinare vart bibeltimenemnda samansett av ein representant for Ungdomsforeininga(KM), ein frå indremisjonen og ein frå kyrkja, oftast presten. Torsdag har vore bibeltimedag. Søndagsskulesaka låg også foreininga på hjartet, og på haustparten i 1895 blei foreldre invitert til eit møte og søndagsskulen skipa.

Dei fem nemnte åndshovdingane var opptekne av at den oppveksande generasjonen skulle få god og rett kristendomsforståing. I protokollar frå denne tida vert det understreka at samlingane hadde andakter og

⁴⁰ Måseide, 1986, s. 21.

⁴¹ Handskrivne blad: «Kameraten» Hareid kristelege ungdomsforeining, «Nyebrøt» losje Dag over Land, «Fram» Hareide frilynte ungdomslag. Det var vanleg at organisasjonane hadde handskrivne blad. Eit handskrive blad var ei bok som gjekk på omgang der medlemmane fekk ansvar for å skrive inn meiningar, dikt, refleksjonar m.m. som blei opplesne på lagsmøta. Men eg finn ikkje at misjonsforeiningane hadde slike.

skriftlesing. Denne arven vidareførte lekmennene som kom som leiarar utover 1900-talet. Og heile tida var målet å samle, ikkje skape, stridar.

Korsongen i bygda stod sterkt i 1890-åra. Skulle ein ha kvalitetssong eller folkesong? Det skapte spenningar, då Elan Rasofiel Rise og A. C. Riise hadde ulikt syn på korsong. Frontane var harde, og Arne I. Grimstad kom med følgjande resolusjonsforslag på eit lagsmøte 26.04.1896:

Ungdomsforeiningi med fleire uttalar, at kyrkjesangen er den fyrste song. Synest det burde vere ungdomen ei hjertesak og æresak å møtest på dei song-øvingane der salmesongen lærest.⁴²

Seinare, då Ten Sing-rørsla kom på 1970-talet, var det motstand i enkelte kretsar mot band og slagverk. Denne motstanden botna meir i musikksmak og kultursyn enn i religiøse grunnar.

Ungdomsforeininga(KM) vart driven i ei grundtvigiansk ånd. Lærar J. P. Måseide kom til Hareid frå Mauseidvågen. Han hadde indremisjonsbakgrunn. Då han tok over leiinga i Ungdomsforeininga(KM), førte han foreininga inn ei meir konservativ retning. Han ville ha rekkefølga: kristendom og norsksdom, ikkje omvendt. Dette førte til at nokre syntest at arbeidet i Ungdomsforeininga(KM) vart vel pietistisk og indremisjonsprega. Det kulminerte under vekkinga i 1909. Då braut ein flokk ut og skipa Hareid frilynte ungdomslag. Stiftinga av dette nye laget skapte spenning blant ungdomen i bygda. I møteprotokollen for Hareide frilynde ungdomslag av 8. april 1909 står det at ein kunne ikkje stå som medlem i begge laga, og at ein måtte velje kva lag ein ville høyre til i.

Det frilynde laget dreiv regelmessig møteverksemd med det handskrivne bladet *Fram*, opplesingar, ordskifte, teaterverksemd,⁴³ song og leik til slutt. Dette laget var i arbeid i 4 år, Men ein arbeidde med tankar om eige hus, og i 1920 stod eit nytt hus på Holstad med namnet Trudvang klart. Då laget gjekk inn i 1929, tok Hareid mannskor, Hareid Songarlag, som stod det frilynde ungdomslaget nær, over huset. Seinare, i 1939, starta ein opp med kinodrift på Trudvang, og kinodrifta gjekk fram til 6. mai 1984.

42 Ungdomsforeining, 1886.

43 Norleif Holstad, son til Ludvig Anton Peder, var leiar i Hareid amatørteaterlag.

Splittinga gjekk inn på ungdomen, og på ein «spursmaalkveld» i Hareide ungdomsforening den 20. januar 1909 var følgjande stilt:

Kva er skilnad millom frisinna og kristeleg ungdom?

Kvifor skal me ha to ungdomsforeiningar?

Kvifor kan ikkje ungdommen faa leika⁴⁴ etter møta no? (Det hadde dei gjort heilt frå oppstarten i 1886.)

Korleis kan ein ungdom bevare eit reint kristenliv?

Kvifor skal det nett no vere tid til å skipa frilynt ungdomslag?

Opprettinga av Hareid frilynte ungdomslag i 1909 var eit oppgjer med pietismen. Laget sine statuttar og medlemar stod framleis trygt på det kulturkristne fundamentet som var i Hareid, der kyrkja var sentrum. Til dømes var den første formannen ein trufast kyrkjegjengar heile livet. Hareid frilynde ungdomslag var med på å forsterke grunnlaget for det kulturkristne Hareid som voks fram. Det kjem tydeleg fram i vedtektene for laget: kristendom, norskdom, fråhaldsaka, målsaka og song. Desse fem markørane kan leggjast på både den kristne ungdomsforeininga, losjen og indremisjonen. Det viser homogeniteten i bygda der ein har eit felles verdigrunnlag. At her kunne vere nyansar, er oppstarten av det frilynte laget eit teikn på. Men dette laget fekk berre i førstninga ein aktiv periode på om lag fire–fem år.⁴⁵ Når eg ser i protokollane over kven som er med i Hareide frilynte ungdomslag, går fleire igjen i både det kristeleg ungdomslaget, losjen og indremisjonen. Den spenninga som kunne sjå ut til å kløyve ungdomsflokken då laget vart etablert, ser ut til å forsvinne raskt.

Allereie i 1908 føreslo Gullik Nettet at foreininga skulle starte eige arbeid blant gutar. Etter nokre år, i 1914, kom det i gong eit gutespeidararbeid. Men det ein kjenner som speidararbeidet i Hareid, tok til i 1939.

Eg har tidlegare skrive om Gamleklokkaren, Lars Hareide, og hans arbeid som kan sjåast som ein forløpar til søndagsskulen. Det var det

44 Folkeviseleikar og stevleikar.

45 Koret som A. C. Riise «tok» med seg frå den kristne ungdomsforeininga inn i det nystifta laget, blei etter kvart eit sjølvstendig kor, Riise-koret. Det var i aktivitet fram til 1944. Eg ser her at korørsla i Hareid stadig manifesterer seg som det etter kvart sterkaste kulturuttrykket saman med kyrkja.

første kristne barnarbeidet eg veit om i Hareid. Det låg også sterkt på hjartet blant prestane at borna skulle lære om Jesus. Sokneprest Hansteen, som kom etter prost Anker i 1894, hadde si store interesse i søndagsskulearbeidet. Og at borna vart prioriterte, syner seg ved at det den 31. august 1924 vart halden den første barnegudstenesta i Hareid kyrkje ved sokneprest Hoem. Sokneprest Holmås heldt seinare kurs for søndagsskulelærarar i Ulstein og Hareid i 1935, og innprenta dei fire punkt:

- *Ver små.*
- *Unngå formalisme.*
- *Sky latskap.*
- *Be uavlateleg.*⁴⁶

Søndagsskulen heldt til i Grimstad bedehus, men frå 1930 vart han flytta over til kyrkja. Ikkje alle likte det, skepsisen var stor:

Kanskje fordi ungane då ikkje ville gå til kyrkje seinare ...? Men røynsla var at dei flittigaste søndagsskuleborna vart dei flittigaste kyrkjegjengarane som vaksne.⁴⁷

Det var til tider vanskeleg å rekruttere nye søndagsskulelærarar. Men i kjølvatnet av vekkinga som sokneprest Holmås leia i 1931, kom det til mange nyomvende, og det hjelpte på rekrutteringa til søndagsskulelærarar.

Under årsmøtet for Sunnmøre søndagsskulen i Stordal i 1931 var der eigen båt frå Hareid. Holmås skipa eit kor på reisa, og berre to timar gammalt song koret på festen til stor fagnad. Her syner det seg kva kormiljøet i Hareid hadde å seie.

Søndagsskulen har vore eit stykke av Hareids kyrkjesoge, om han ikkje alltid har fått den omtalen han er verd. Dette arbeidet i bygda har vore ein viktig del av forminga av mange barnesinn. Her vart det sådd kristne verdiar som blei avgjerande for val seinare i livet.

Men tek vi bort søndagsskulen i Hareid dei neste 50 åra, vil det snart visna i kristenlivet i bygda, avsluttar utgivarane av jubileumstidsskriftet i 1945.

⁴⁶ Holt, 1998, s. 101.

⁴⁷ Flø, Hareide & Hareide, s. 1945.

Fråhaldsarbeid

Fram til 1880 var øl og brennevin sett på som ei gåve frå Gud, og det var straffbart ikkje å brygge. Men som ei motvekt til drikkeskikkane og den forbanninga som spesielt brennevinet førte med seg, vart det etter kvart stor oppslutning om fråhaldsarbeidet. I assosiasjonstida, organisasjonstida, var det ei oppblomstring av ulike fråhaldslag på Sunnmøre.

Fråhaldslosjen IOGT sin ideologi var likeverdstanken; alle medlemmar var ein stor søskenflokk. Dermed var menn og kvinner likestilte i alle organisasjonsledd. Då losjen i Hareid vart skipa den 13. november i 1897, var chartermedlemane, det vil seie dei som fekk fullmakt til å stifte lokal losje, åtte kvinner og ti menn. Som andre organisasjonar har også losjen hatt eit handskrive blad, *Nyebrot*.

Slik den kristenkulturelle situasjonen var i Hareid, fekk losjen stor oppslutning.⁴⁸ Ein ser av medlems- og møtebøker at det i stor grad var dei same folka som var med i losjen, i den kristelege ungdomsforeininga og indremisjonen. Igjen ser ein fruktene av samhaldet i bygda.

Både i Hareid og elles på Søre Sunnmøre finn eg at dei mest framståande menn og kvinner i bygdene var medlemmar i losjen. Fråhaldsrørsla si stordomstid var i tiåret 1910–1920. Då hadde Søre Sunnmøre distriktslosje 39 losjar i arbeid med 3234 medlemmar. Losje Dag over Land i Hareid var då den største losjen utanfor byane i Noreg med 274 medlemmar registrerte i 1919, altså 16,5 % av den vaksne befolkninga.⁴⁹

Losjen var samfunnsengasjert, og i tillegg til sitt kulturelle bidrag var arbeidet mot rusdrykk og hjelp til dei som var råka av følgjene av det sentralt. Då det kom til folkeavrøysting om brennevinsforbod i 1919, vart losjen sterkt engasjert i saka. Seinare, i 1947, var det 2334 medlemmar på Søre Sunnmøre, der Hareid hadde 303 medlemmar, 14,9 % av den vaksne befolkninga, losje Tru i Ulsteinvik med 109 medlemmar, 3,1 % av befolkninga.⁵⁰

48 Då Pål-Gustav (Gustav K. Hareide, 1883–1975) var 90 år, fortalde han denne historia til sonen Johannes G. Hareide (1922): Det var vanleg med ølbrygging på gardane i Hareid den tida, ein skulle ha med leskande øl i torvspadinga. Men på Pålhaugane, Hareid gnr. 13, budde kona til Gustav, Johanne Karoline Hareide (1880–1962). Ho melde seg inn i losjen i 1898, og dermed vart det for ettertida servert kaffi i staden for øl. Det fekk konsekvensar for heile huslyden, og «*det året surna ølet i kjellaren på Pålhaugane, og sidan har det aldri vorte brygga øl der*» (Nyebrot, 1973).

49 Medlemsprotokoll i losjen av 31.10.1919.

50 *Syskjenbandet*, organisasjonsbladet for SSD, 1948.

I OGT Noreg bygger på eit kristent grunnlag og har som valspråk: *Tru, Von og Kjærleik*. Kyrkja og losjen har hatt eit godt samarbeid heile tida. Når det gjeld tilhøve til andre kristne organisasjonar, har det vore litt ymist, når ein då ser bort frå Hareid.

Under vekkingane på 30-talet kom det frå fleire av dei tonegejvande i misjonsorganisasjonane både fordekt og open motstand mot fråhaldsarbeidet. Forkynninga gjekk ut på at losjen ikkje var kristeleg nok, og at losjearbeidet kunne tyne kristenlivet. Det førte til at losjar vart nedlagde. Bjarne Rabben siterer ein kristenførar:

«Eg har vore med i eit fråhaldslag, men då eg vart ein kristen, gjekk eg ut. Eg treivst der ikkje. Fråhaldsarbeid høver ikkje for ein vedkjennande kristen». *Eit argument var at «ein drikkar hadde lettare for å sjå si synd enn den pyntlege fråhaldsmannen.»*⁵¹

I bygder rundt om på Sunnmøre var det ein viss motstand frå pietistisk hald mot fråhaldsrørsla generelt og losjen spesielt. Men ikkje i Hareid, tvert imot. Heilt frå starten i 1883 har samarbeidet med indremisjonen og ungdomslaget vore det beste. Leiarane her var òg medlemar i losjen. Og då det nye bedehuset i Hareid stod ferdig i 1955, var det naturleg at losjen følgde med som leigar.

Hareidsdalens bedehus – Grimstad bedehus⁵²

I forlenginga av store vekkingar på 1880- og 1890-talet vart det bygd mange bedehus i Noreg. Tanken på eit eige forsamlingshus i tillegg til kyrkja og skulen melde seg også i Hareid i slutten av 1880-åra. Det førte til at Hans I. Grimstad (1844–1935) gav tomt til eit bedehus som blei bygd på dugnad.

Det var folk frå heile kommunen som reiste huset: Brandal, Hareid, Bigset og Snipsøyrdaalen, med unntak av Hjørungavåg som allereie hadde sitt eige hus.⁵³

⁵¹ Rabben, Indresøvdé & Torset, 1983, s. 19.

⁵² Hareidsdalens bedehus og Grimstad bedehus – namn på same huset som blei bygd på Grimstad. I dei ulike protokollane blir namna brukte om kvarandre.

⁵³ Furnes, 2003, s. 43.

Huset vart reist av bygdefolket, men av praktiske grunnar tok indremisjonen og ungdomslaget (KM) seg mynde til å disponere huset ved eit valt styre. Dette var uproblematisk, då det var same folket.

30. des. 1891 holdt indremisjonsforeningen den første Fæst i Hareidsdalens bedehus, og siste møte før overføring til det nye Hareid bedehus var den 28. september 1955, då det var eit møte i ungdomslaget.⁵⁴

Bedehuset vart eit inkluderande bygdebedehus som mange lag gjorde seg nytte av: losjen, songkor, misjonsforeningar, det frilynte ungdomslaget, farande talarar og andre. Bedehuset på Grimstad var det einaste forsamlingshuset i Hareid, og det blei derfor også brukt til verdslege syslar som kommunestyremøte og møte i likningsnemna.⁵⁵

Bedehuset på Hareid

I 1935 kom spørsmål om nytt bedehus i Hareid opp for første gong. Dette huset burde då ligge sentralt i Hareid og måtte ta omsyn til både Indre og Ytre Hareid. Eit arbeidsutval for nytt bedehus i Hareid nedsett i 1936 med medlemmar frå Indremisjonen og Ungdomsforeininga(KM). Det var viktig for initiativtakarane at denne prosessen med å bygge nytt bedehus ikkje måtte bli til «*strid millom dei truande i krinsane*». Tanken var i førstninga å flytte Grimstad bedehus til Hareid og sett på murar i full høgde.

Arbeidet vart sett i gang i 1952, men sjølv bygginga starta først i 1953. Då var det blitt fritt sal av tømmer⁵⁶ og lettare på byggefronten. Dermed la ein vekk planen med å flytte huset frå Grimstad til Hareid. Bedehuset på Grimstad vart i 1956 flytta til Bjåstad/Bigset. Med innsamla middel, blant anna etter rike vintersildefiskesesongar, og ei pantegjeld på kr 50 000 vart Hareid bedehus innvigd under festen den 18. desember 1955, eit hus på 975 kvadratmeter, fordelt på to høgder.

Det var naturleg at då nytt bedehus skulle byggast, var det Indremisjonen og Ungdomsforeininga(KM) som stod som byggherrar. Det

⁵⁴ Måseide, 1986, s. 85.

⁵⁵ Bjørndal, 1983, s. 36.

⁵⁶ Etter den andre verdskrig var det i nokre år mangel på byggemateriale og dermed restriksjonar på tildeling av slikt materiell.

særmerkte ved det er at det er Noregs kristelege ungdomsforbund og Vestlandske indremisjonsforbund som er felleseigarar og samarbeidspartnarar. Det åndelege klimaet som hadde vore i bygda sidan 1880-åra, gjorde at desse to organisasjonane samarbeidde om å reise det nye bedehuset. Eg har ikkje funne andre stadar i landet med liknande konstellasjon. Ein kan vel trygt seie at dette er dei to organisasjonane som ligg lengst frå kvar andre på den lutherske organisasjonsskalaen.

Fleire aviser skreiv om innviingsfesten. Vikebladet skreiv at huset skal vere eit tempel for kristen tru og kultur, og Sunnmørsposten slo fast at Hareid hadde vigsla vakraste bedehus på Sunnmøre, eit hus der alt godt og byggjande åndsarbeid skal ha sin plass. Sunnmøre Arbeideravis slo til med overskrifta: «Eit tempel for kristen tru og kultur», og omtalte det nye bygget som eit hus for vidt og fritt kristensyn og kulturelt arbeid.

Dei to kristelege dagsavisene Vårt Land og Dagen hadde litt ulike oppslag. Vårt Land poengterte at både Indremisjonen og Hareid kristelege ungdomsforeining var eigarar av huset, medan det er interessant å merke seg at den kristenkonservative avisa Dagen ikkje hadde med at det var eit fellesprosjekt for heile bygda og felleseige mellom Det vestlandske indremisjonsforbund og Noregs kristelige ungdomsforbund.

Drifta av bedehuset vart organisert med eige styre, tre frå Indremisjonen og tre frå Ungdomsforeininga(KM). Leigetakarar det første året var Hareid kristelege ungdomsforeining, Losje «Dag over Land», Hareid indremisjon, Det Norske Misjonsselskap, Norsk Luthersk Misjonssamband, Santalmisjonen, Indre Sjømannsmisjon, Finnemisjonen, Ungdomsmisjonen og Ytre Sjømannsmisjon. I tillegg kjem det fleire enkeltarrangement. Etter kvart kom fleire til som faste leigarar; Søndagsskulen, Hareid kristelege mannskor, Hareid Godtemplarkor, Husmorlaget, Saniteten, Muhammedanar-misjonen og Israelsmisjonen.

I dag, over 60 år etter innviinga, har styret framleis ei samansetning med tre representantar frå Hareid kristelege ungdomsforeining og tre frå Hareid indremisjon. Saman med losjen kan ein kan seie at desse organisasjonane var som ein trekløver; om ein var medlem i den eine, var ein oftast også medlem i dei to andre.

I 2020 er indremisjonsarbeidet innstilt, og KFUK-KFUM Hareid har ikkje muligheter til å drive bedehuset åleine. Derfor har desse to

foreiningane gjeve Hareid sokn huset som gåve. Hareid sokne vil drive huset som kyrkjelydshus vidare, og det er i Gamleklökkaren si ånd.

Sketsj på bedehuset

Eg kan ikkje finne noko forbod mot skodespel i lovene eller protokollane for bedehuset på Grimstad, og seinare for Hareid bedehus. På songarfestar i bedehuset vart til dømes skodespel av Ivar Aasen framførte, *Ervingen* i 1904 og *Til sæters* i 1906.

Det var mykje vakker song i desse spelestykka, og bygdefolket tykte det var overlag gilde festar.⁵⁷

Men etter vekkinga i 1909 med kløyving i ungdomsflokken blei det reist spørsmål frå ungdomen på eit møte i Ungdomsforeininga(KM) den 21. januar 1914:

Er bedehuset vorte meir heilagt no enn fyrr – sidan med ikkje for hava der skodespel eller stevleik?

Seinare er sketsjar igjen ein del av programinnslaga på festar. I protokollane for Ungdomslaget finn eg at det ikkje var noko motførestillingar mot leik (folkeviseleik) når ungdomen møttest, men dans var ikkje aktuelt.

Barnelosjen «*Lys og Liv*», som heldt til på bedehuset, var no ein «opp-læringsanstalt» i både formell møteleing og underhaldning. I mi tid var der sketsjar på kvart einaste møte. Og desse unge skodespelarane fann ein att seinare i Hareid amatørteater. På AVGD-festar (All verdens gutars dag) i speidaren vart det framført sketsjar og opptrinn. På lagsmøte i Ungdomsforeininga(KM), på festar og klubbkveldar var sketsjar oftast ein del av underhaldninga.

Vekkingar

Siste del av 1800-talet var ei oppvakningstid, også på våre kantar. Assosiasjonstida var på sitt høgste, og nye organisasjonar, lag og foreningar

⁵⁷ Brekke, 1962, s. 13.

vart etablerte. Spesielt blei indremisjonsforeiningar etablerte rundt 1880-talet. Og med det fekk ein eit apparat som kunne organisere tilreisande vekkingspredikantar.

Den største vekkinga på Sunnmøre i dette tidsrommet var det som blir kalla «Sandstormen». Lærar og forkynnar Paul Gerhard Sand verka her frå 1881 til 1891, mest mot slutten av 1880-åra. Sand si teologiske forankring var i *blodteologien*. Han preika forlating for syndene i Kristi blod.⁵⁸ Han fekk preike både i kyrkjer og bedehus og hadde stor tillit blant lekfolket.

Vekkingane som Paul Gerhard Sand si forkynning skapte, spreidde seg på Sunnmøre, men ikkje alle plassar skapte det ro og harmoni. Tvert imot, verksemda til P. G. Sand førte til splitting blant dei truande mange stadar på Sunnmøre. I Volda og Sykkylven var det knapt nokon heim som ikkje var involvert i vekkinga, og når prestar som August Weenaas og Peter Jesper Selmer Østby fordømte Sand si lære, førte dette til kyrkje-splitting i bygda.⁵⁹

«Sandstormen» var sterkt dominerande i Herøy, og i Ulstein vart det ei djuptgripande vekking. Der blei det til dømes bygd to bedehus med 405 meter mellom dei.

Vekkingane på denne tida kunne altså føre til steile frontar. Lekpredikantane på Sunnmøre ville ikkje nøye seg med å forkynne når presten gav løyve til det. Sunnmøringane ville ha full fridom til å forkynne Guds ord, uavhengig av presteskapat. Det var med på å profilere indremisjonen som ein lågkyrkjeleg organisasjon.⁶⁰ Og her var ålesundarane Erik og Johannes Solem dei mest markante leiarane. Dei hevda at det er ein plikt og ei plikt for kristne å forkynne og vitne om sin frelsar, i kraft av det ålmenne prestedømmet som kvar kristen var ein del av.⁶¹

Vekkingane førte til at det på Sunnmøre i denne perioden vart ei stormtid for indremisjonsarbeidet og lekmannsrørsla. Men her finn eg igjen Hareid som eit unntak. I Hareid blei Sandstormen ikkje så sterk, kanskje berre ein svak bris. Grundtvigianaren Lars Hareide, med sitt

58 Skorgevik, 1974, s. 28ff.

59 Skorgevik, 1974, s. 20, 89ff.

60 Sunnmøre indremisjon oppmoda til skiping av Det vestlandske indremisjonsforbundet i 1897, og i 1898 blei det ein realitet. Skorgevik, 1974, s. 83.

61 Skorgevik, 1974, s. 79.

strengt kyrkjeleg syn, hadde stor påverknad inn i indremisjonen og Ungdomsforeninga(KM). Åndshovdingane her hadde vore sterkt påverka av grundtvigianismen, og dei var no leiarar i kristenlivet i Hareid.

Eg har peika på grunnar til dette med dei sterke og markerte åndelege leiarane vi hadde. Hareid låg mellom Ålesund og Volda/Ørsta med sterke haugianske, og etter kvart rosenianske, miljø. Eg finn heller ikkje dissentarverksemd i Hareid i motsetning til Volda, der vekkingane etter kvart vart grobotn for fleire retningar: Den evangeliske lutherske frikyrkje, pinsevennar, frie evangeliske forsamling, clausianarane, frelsesarmeen, *frifrie* (jublarane) med fleire. Sjølv i dag er det berre éin kyrkjelyd i Hareid, ein kyrkjelyd med djup forankring i folket.

Vekkingar lokalt

Den første vekkinga eg kjenner til, var som tidlegare nemnt ved presten Wraamann på 1840–50-talet. Han var gripen av Gisle Johnson (1822–1893) si vekking mellom prestane. Haugerørsla tykkjest derimot å ha hatt liten innverknad i Hareid/Ulstein. Magnulv Bjørndal konkluderar med at Hauge følgde postvegen over Hellesylt–Stranda–Ørskog–Vestnes og ikkje kom utover til Hareidlandet. Men kanskje var det like mykje at futen budde i Brandal, prosten i Dimnasund og skrivaren i Haugsholmen, som var årsaka til det. Hauge og embetsmenn gjekk ikkje så godt saman.

I 1875 var det vekking i Ulstein ved presten Wisløff. I Ulstein fekk dei ein dugande lekmannsførar, Johannes P. Skeide. Han var sterkt gripen av Rosenius sin teologi om den frie nåden. Han blei seinare ein dyktig lekmannshøvding i Ulstein.⁶²

I 1881 kom Anker som ny sokneprest i Ulstein. Han hadde gått i skule med Gisle Jonsson og var oppteken av organisasjonsbygging. Han var gripen av indremisjonstankane om nødsprinsippet;⁶³ kyrkja skulle vere leiar og presten styrde.

Då Hareid indremisjon blei skipa i 1883 etter opptakt av sokneprest Anker og «Gammelklokkaren» Lars Hareide, fekk laget same lover som

62 Bjørndal, 1983, s. 6.

63 Løvlie, 2020.

i Ålesund. Det skulle stille seg understøttande til det kyrkjelege embetet. Men her på Hareide var det ingen Erik Solem som kunne halde på lekmannslinja, skreiv Straume.⁶⁴ Indremisjonen fekk eit høgkyrkjeleg preg her, hevda han. I Ulstein vart indremisjonen leia av den lågkyrkjelege Johannes P. Skeide. Såleis gjekk dei to indremisjonsforeiningane i kvar si lei.

Frå protokollen for Hareid Indremisjon finn eg at Paul Gerhard Sand talte i Hareid berre fire gongar⁶⁵. Hans vekking var sterkt farga av det rose-nianske og nyevangeliske synet, og det var ikkje etter Gamleklokkaren, Lars Hareide, sitt sinn og syn. Den fekk derfor heller liten påverknad. Likevel finn eg spor etter vekking i Hareid i denne tida. Føraren i flokken av dei verdslege ungdomane, Sacharias Røyset (1866–1893), blei omvendt, og det verka som eit «lynnedslag». Han fekk mykje å seie åndeleg sett, og han blei den første lekmannen som heldt oppbyggingsmøte i Hareid utanom prest, skulemeistrar og omreisande lekpredikantar. Han kom inn i styret for Indremisjonen og hadde fleire verv i det kristne arbeidet i bygda, men han døydde tidleg.⁶⁶

Det var vekkingar her i byrjinga av 1900-talet. Men først i vekkinga i 1909, ved emissær Ole Alme (1880–1942) frå Volda, vart det uro. Han reiste for Indremisjonen og Misjonssambandet og hadde eit fritt evangelisk syn. Alme forkynte Kristus i oss, eit levande liv ved trua i hjarto, Kristus var einaste grunnlaget for kristenlivet. Konsekvensen av denne forkyninga var at mange ungdomar syntest at det vart for mykje pietisme og indremisjon i Ungdomsforeininga(KM). Og denne vekkinga var medverkande til at Hareid frilynte ungdomslag vart skipa.

Ei vekking i 1915 var ved frikykjeforstandar Johannes G. Jensen (1879–1948) i Ålesund. Det skapte uro hos presten, då nokre personar i Hareid leigde fiskebåten Tampen for å reise til Ålesund på møte i Ålesund Frikyrkje. Men ingen melde seg ut av statskyrkja på grunn av denne vekkinga.

Vekkinga i 1921 var ei av dei største i Hareid. Det var ved Bernt Fauske (1896–1980), som representerte Ungdomsforbundet. Den fekk stor verknad

64 Straume, 1950, s. 13.

65 Protokoll for Indremisjon, 1883, s. 29.

66 Måseide, 1977, s. 85.

i lang tid. Men noko skjedde under vekkinga i 1921. Då gjekk nokre av dei beste songarane ut av koret til A. C. Riise, av samvitsgrunnar. Då sa Riise:

Eg forstår, at der kan vere delte meiningar om songarbeidet vårt religiøst sett, må aldri høyrast eit vondt ord for det, korkje frå meg eller dei øvrige songarane.⁶⁷

I Ungdomsforeininga(KM) vart det starta eit songkor i kjølvatnet av denne vekkinga. Eg vil tru at dei som gjekk ut av Riise-koret, gjekk inn i dette koret.

Samstundes var det vekking i Ulstein. Men der fekk ho litt andre konsekvensar. Mange av emissærene reiste rundt og forkynte at dei omvende måtte gå ut av songkor om dei tok trua si alvorleg, elles ville dei falle ifrå. Under denne vekkinga vart det i Ulstein lagt ned fleire gode kor, fordi det var ikkje kristeleg nok å vere med i kor og syngje innøvd fleirstemmig song.⁶⁸ Men å syngje overstemmer og understemmer i musikklag var greitt, for der kom stemmene impulsivt idet ein song; songen var meir åndsinspirert då, meinte dei.

Den vekkinga som kanskje har betydd mest i Hareid, var i 30-åra ved sokneprest Holmås. Han hadde bakgrunn som reisesekretær i NKUF før han blei sokneprest i Ulstein/Hareid. I to veker før påske i 1931 heldt han bibeltimar i Grimstad bedehus. Ei vekking byrja og blei ei av dei djupaste og mest omseggripande i Hareid. Holmås og evangelist Andreas O. Eidsaa (1872–1958), i Sunnmøre krins av NKUF, arbeidde saman. Stor einskap rådde mellom dei kristne, og prest og lekfolk hadde full og heil gjensidig tillit, ikkje strid og partiånd.⁶⁹ I soknerådsprotokollen for Hareid står det:

Holmås er ein fødd talar og uvanleg klår i tanken, på same tid som han er ei eldsjel som ikkje sparer noko når det gjeld å hjelpe folk over frå åndeleg død til liv i Gud.⁷⁰

Tema for møta var: Vakt – Omvend. I perioden 23. mars til ut mai køyrde han 50 gongar over til Hareid til møte, samtalar og rådgjeving. Vekkinga

67 Hareide kristelege ungdomsforeining, protokoll 1922.

68 Hatlebrekke, 1983, s. 30.

69 Måseide, 1977, s. 43.

70 Bjørndal, 1983, s. 60.

ved Holmås heldt fram i 1932. I denne vekkinga kom det med folk i sin beste alder: *det var no alle skipperane kom med*,⁷¹ fortel Elida Hareid (1897–1993).⁷² Grunnen til at denne vekkinga fekk varig verd, var at Holmås var prest her, og såleis kunne grunnfeste dei som var komne med. I andre vekkingar var det ofte emissærar som skapte glød ei tid, men når dei reiste, svana det ofte der det svall. Holmås heldt fram i 1935, og då la han møteserien til Trudvang, huset til det frilynte ungdomslaget, som då var det største forsamlingshuset i Hareid utanom kyrkja. Dette er den vekkinga som har sett mest varige spor etter seg i Hareid. Han reiste ikkje vidare til neste bygd, han budde her og følgde opp dei som hadde vendt om.

I 1940 kom neste større vekking, og særleg mange ungdomar gav seg over til Gud. Sokneprest i Grytten, Hallvard Jendem (1908–1988), stod for denne. Hareid kristelege mannskor blei stifta i etterkant av denne vekkinga.⁷³ Siste større vekking var i 1956 – i Hareid ved Arthur Birkeland (1914–1958), utsendt frå indremisjonen.

Vekkingar kjem ofte i samband med ulike reisande predikantar. Og uansett kva organisasjon predikanten kom frå, reduserte dei andre laga i Hareid i solidaritet si eiga møteverksemd så lenge vekkingane stod på.

Alle vanlege misjonslag er i arbeid i Hjørungavåg no. Det vert ikkje halde kristelege møte i kollisjon med kyrkja.⁷⁴

Det går igjen i mange skrifter at vekkingar øydelegg kulturlivet i bygdene og skaper splitting i kristenflokken. Det har vi ikkje hatt i Hareid, snarare det motsette. Iver O. Røyset, losjehovdingen, meinte at vekkingane hadde god verknad for losjen. Rett nok vart det fåe møte medan dei stod på, men så auka medlemstalet etterpå.

I kjølvatnet av vekkingar blir det ofte splitting, slik som under vekkingane ved Arthur Birkeland i 1956. Då måtte nokre velje om dei ville vere

71 I 1969 fekk Hareid kyrkje to nye klokker i gåve. På den eine står det: GITT AV ELDRE SKIPPERAR I HAREID SOKN, med ei seglskute i relieff. På hi sida: GUDS ORD DET ER VÅR FELDREARV TIL SØNER SKAL DET GANGA, og eit anker i relieff. På den andre klokka: GITT AV HAREID SPAREBANK, med Kristusmonogrammet chiro i relieff, og på den andre sida: HØYR MINE MALMAR DEI TONAR OG KVED: HERREN ER FRELSAR I HONOR DEG GLED og Olav V sin vignett. Verset er dikta av Johan H. Grimstad. Måseide, 1977, s. 19.

72 Bjørndal, 1983, s. 20.

73 Bjørndal, 1983, s. 23.

74 Måseide, 1977, s. 81.

personleg vedkjennande kristne og ta konsekvensane av det. Det fekk Hareid Godtemplarkor merke.⁷⁵ Også idrettslaget merka at nokre ikkje lenger kunne vere med der av samvitsgrunnar.

Vekkingane skapte ikkje kløyvingar mellom indremisjonen og Ungdomsforeininga(KM). Ein av grunnane er at vi har hatt kloke leiarar. Gamleklokkaren, Lars Hareide, var leiar i begge laga i mange år og nøytraliserte såleis eventuell motstand, konkluderer Peder Måseide (1907–2002):⁷⁶ Han var ein sterk og myndig åndeleg leiar i bygda, og han hadde eit strengt kyrkjeleg syn som han tok med seg inn i både indremisjonen og ungdomslaget. Derfor vart ikkje vekkingslinja med den rosenianske forkynninga den rådande i bygda.⁷⁷

Leiarane, lekmennene, i Hareid har vore for det meste lærarar. Dei fleste har vore frå Hareid og har vakse opp i hareidskulturen. I tillegg til si lærargjerning og organisasjonsdeltaking har fleire vore klokkarar i kyrkja i årstider,⁷⁸ fire klokkarar i ein tidsperiode på 120 år, og dei stod for stabiliteten. I same tidsrommet hadde ein 12 presteskifte.

Det er ikkje uvanleg å høyre om ungdom som måtte velje mellom bedehuset eller det frilynte ungdomshuset, der det blant anna var dans og kino. I Hareid hadde vi bedehuset og Trudvang. Men vala var ikkje eit anten-eller. Når presten Holmås leigde Trudvang til vekkingsmøte, kunne ikkje huset vere så «farleg», og kino i seg sjølv var ikkje synd.

Korsongen i Hareid

I jubileumsåret i 1962 kom det ut ei bok med tittelen: *Korsongen i Hareid gjennom 100 år*.⁷⁹ Her skriv Brekke at pastor Peter Thams Buschmann

75 «No hender det Godtemplarkoret, som det har hendt kor før her i Hareid under vekkingsri: Der er songarar som ikkje kan vere med i eit såkalla verdsleg kor, og går ut av koret. Sume har vel vanskeleg for å skjone dette, men kvar må fylgja sitt samvit, og her har aldri vore bandtvang i kora på Hareid i så måte. Trass i litt misstemning og ujamne øvingar og synging, så held koret seg bra oppe, og nye songarar kjem til etter kvart. Brekke, 1962, s. 53.

76 Måseide, 1986, s. 89.

77 Måseide, 1977, s. 85.

78 Klokkarar: 1857–1895 Lars Hareide (Gamleklokkaren), 1895–1932 A. C. Riise, 1932–1964 Torvald H. Rise, 1964–1977 Magnulv J. Bjørndal, alle lærarar. Bjørndal, 1983, s. 77.

79 Brekke, 1962.

(1762–1845) var svært oppteken av god song i kyrkja, og han lærte klokkar Olavius (Nevstad) Kaldhol (1798–1857) noteskrift og øvde inn rytme med han. Klokkarane i Hareid var lærarar og kyrkjesongarar, så songen i Hareid har stått sterkt gjennom lange tider. Det var Lars Hareide, Gamleklokkaren, som tok til med fleirstemmig song. Han øvde inn fleirstemmig song med skuleborna, og dei song ved gudstenester. Dette var noko nytt, men ikkje alle var like begeistra. Ei herme etter nokre vartdalstrandingar som ikkje likte *grovlætine*, lydte: *Dette er for gale, no har hareidsdølingane teke til å syngje grovt i kyrkja.*

I 1862 tok Elan Rasofiel Rise over arbeidet med korsongen, og han blir rekna som korsongen sin far i Hareid. Han starta alltid øvingane med dagens bibeltekst, og han følgde kyrkjeåret i salmevalet. Ut frå sitt kristelegje, nasjonale grunnsyn, med inspirasjon frå grundtvigianismen og folkehøgskulerørsla, øvde han inn nasjonale songar og fedrelandssongar.

I 1872 kom Landstads salmebok, og i 1877 Lindemans koralbok. Rise brukte desse bøkene til å lære inn salmesongen i kyrkja firstemmig. Det førte til at songen i Hareidskyrkja vart vidt kjent. Lars Hareide sa i eit ordskifte i Hareide ungdomsforening i 1896: «*Kyrkjesangen i Hareid stend no på eit høgt trin, og eg kan aldri gløyme den songen, som var framført i kyrkja, då når nyekyrkja var innvigd i 1877*». I gudstenesta i Hareidskyrkja under Sunnmøre krins av NKUF sitt krinsungdomsstemnet jonsok i 1962 var biskop Per Juvkam (1907–2003) her. Der blei salmen *Deg være ære* sunge. I Sunnmørsposten sitt referat frå dette stemnet vart biskopen sitert

Av alle dei minne eg har med meg på livsvegen, så vil minnet om denne gudstenesta, og den songen eg her vart møtt med, stå som eit av dei mest lysande.

Denne salmen og songen gjorde eit djupt inntrykk på meg òg. Eg var i kyrkja denne søndagen, og eg minnest kvar i kyrkja eg var: ved sida av orgelet på galleriet.

Ein gong fekk Rasofiel nokre gitar med på å stå fram i koret i kyrkja og syngje saman med presten, medan dei andre stod på lemen og song tilsvar. Dette var òg noko nytt, og prost Johannes Barstad (1857–1931) sa det slik: «*Nei, noko så vakkert har eg aldri høyr*t».

A. C. Riise tok over klokkar- og lærartenesta etter Gamleklokkaren. Han starta då Hareid blandakor, knytt til Hareide ungdomsforening, og

med det kom ein ny giv inn i songen i bygda. Av repertoaret kan nemnast: *Noreg, Noreg blånende op, Hvem banker så silde på klosterts port, Valdres-visa, På solen jeg ser, Jeg har båret lerkens vingar, Noregs beste, vern og fest, Sølvvet, Gud signe vårt dyre fedreland, Seterjentens søndag*. Dette har vorte tradisjonssongar som vert sungne firstemmig i lyd og lag fram til dags dato.⁸⁰

Dei ulike laga i Hareid hadde songkor, og desse var alltid med på festar og samlingar. I ei lita kommune som Hareid er kortradisjonen sterk. Eg finn ikkje tradisjonell musikkklagsverksemd⁸¹ i Hareid i denne tida. Musikklagstradisjonen er ofte knytt til den pietistiske lekmannsrørsla. Mi forklaring på den sterke kortradisjonen har å gjere med det kulturgrunnlaget som vart lagt av dei første pionerane, åndshovdingane. Ein kan ikkje syngje dei nasjonale songane med gitarakkompagnement: *Når fjordene blåner, Noregs fjelde, Brudefærden i Hardanger, I storm og strid – Sunnmøre*. Her må det firstemmig korsong til for å gi songane løft.

Disharmoni i harmonien

Sjølv om det var ulikt politisk syn i Hareid-samfunnet i åra rundt 1900, var det harmoni mellom organisasjonane. Langt på veg var alle dei sentrale personane med i alt. Eg har gått gjennom lagsprotokollar for Hareide Indremisjon, Hareide kristelege ungdomsforening, Losje «Dag over Land», Hareide diskusjonsforening, Hareide Frilynde ungdomsforening, Hareid søndagsskule, kyrkjetilsynsmnd, Hareide Sogns Hedningemissionsforening og formannskapsprotokollar for tidsrommet 1880 til 1920. Her har eg notert opp dei som er nemnde i ulike verv og komitear, til saman 450 namn. Eg finn då at både kvinner og menn har hatt opptil sju verv i ulike lag i kombinasjonar: indremisjon/søndagsskule, kristeleg ungdomsforening/losje, frilynte ungdomslag/losje,

80 Oversikt over nokre av songane som blei innøvd firstemmig, og der fleire «lever» enno i dag, finn ein i minneskissa om A. C. Riise. Grimstad, 1995.

81 Magnulv Bjørndal skriv i jubileumsskriftet for Hareid indremisjon om tida rundt 1920: I denne tida var der og eit musikklag i sving, men denne musikkforma har aldri slått gjennom i Hareid. I Bigset derimot, har der vore eit lite musikklag i gang gjennom lange tider. Det går godt i dag og (Bjørndal, 1983). Rundt 1993 vart dette nedlagt, og Hareid Musikklag starta opp og er i aktivitet i dag, 2019.

indremisjon/kristeleg ungdomsforeining, medlemmar av kommunale verv osv. Tala tilseier at mange var medlemmar i fleire lag.

Den første disharmonien mellom organisasjonane eg finn, kom i 1909 som eit resultat av ei vekking, då nokre ungdomar gjekk ut av den kristeleg ungdomsforeininga og starta eit eige lag, sjølv om dei hadde dei same måla. Denne første splittinga gjekk ikkje så djupt og varte ikkje lenge.

Under vekkingane som Fauske hadde i 1920–1921, vart frontane igjen markerte. Eit av emna som blei teke opp, var *Vakta dykk for dei falske profetane*. Kunne ein vere med i lag som ikkje hadde ei klar kristen forankring?⁸²

Kanskje den sterkaste splittinga som har vore i Hareid-samfunnet kom i forlenginga av denne vekkinga. Det førte til at det blei arrangert to festar 17. mai både i 1921 og 1922. Den eine på bedehuset og den andre på Trudvang. Igjen sitat frå ungdomslagsprotokollen:

Me vilde koma saman til ein heilt kristeleg fest til avslutning paa dagen. Me vilde takka Gud for kva han har gjort for oss ... difor fann me det tenelegast å ha ein eigen fest og ikkje vere avhengig av nokon annan. Det skal me ogso for ettertidi gjera til vaar regel. Me hadde fulle hus endå det var to festar.

I protokollen for det frilynte ungdomslaget står deira 17. maifest nemnt, men ikkje nokon brodd mot andre. Seinare finn eg ikkje omtalar av slike parallelle festar.

Harmonien blei gjenoppretta. I seinare protokollar finn eg at i 1922 var Ungdomsforeininga(KM) og det frilynte ungdomslaget saman om eit skriv, der dei bad heradstyret vende seg til styresmaktene: *Me vil med dette oppmoda det vyrde heradstyret um venda seg til styresmaktene med eit sterkt krav um faa alle offentlege skriv og skjema på landsmålet.*

82 I Hareide ungdomsforeining sin protokoll står det: På dette møtet bad formannen i den frilynde foreiningi um ordet. Han vilde tilbakevise den mistanken bygdafolket – helst dei kristne – viste for arbeidet til foreiningi deira. Han meinte at dei som bekjenner seg som kristne, kunde med godt samvit arbeida saman med deim.

Dette vart klart motsagt med det at ein av dei nyomvende som fyrr hadde arbeidt i den frilynte foreiningi, reiste seg og avla eit klart vitnemål um sin Frelsar, og heldt fram at sidan han hadde vorte umvend, kunde han paa ingen maate finna seg til rette i den frilynde foreiningi. Han takka for seg der og då.

Oppsummering

Kulturmøtet eller kulturkrasjet eg opplevde i Volda for 50 år sidan, har eg kome tilbake til med jamne mellomrom. I arbeidet mitt med masterarbeidet har eg kome fram til mitt svar på spørsmålet:

Hareid er ei bygd der Grundtvig sitt kristendomssyn og hans pedagogiske idear fekk rotfeste i ei sentral tid. Dei fem store åndshovdingane Lars Hareide, Elan Rasofiel Rise, A. C Riise, Gullik Grimstad og Gullik Nettet blei sentrale personane for desse ideane. Ei samansetning av grundtvigiansk kristendomssyn, kyrkjeleg tilhørsle, norskdom, målsak, fråhaldssak, idealisme, korsong og organisasjonsbygging har vore med på å forme Hareids-kulturen og gjort Hareid til ei bygd prega av ei kulturopen kristendomsform. Ein grunn til som eg vil peike på, er at frå 1886 og fram til dags dato har Ungdomsforbundet (KM) hatt kontinuerleg arbeid. Det er eit av dei einaste laga i Noreg med så langt kontinuerleg arbeid blant barn og unge. KM sitt motto og med sin Trekant: Ånd, sjel og lekam, har òg vore i Grundtvigs ånd.

Samarbeidet innanfor bedehuset har vore det beste, samarbeidet med dei andre misjonsorganisasjonane like eins, og ikkje minst samarbeidet med kyrkja. Hareid bedehus kan vel langt på veg også kallast eit kyrkjelydshus med stor takhøgde. Bedehuset og kyrkja har ikkje hatt konkurrerande møteverksemd etter det eg kjenner til. Men i nabobygda Ulstein er det nattverdsmøte søndag føremiddag på bedehuset, samstundes som det i i kyrkja, som ligg like ved, er nattverdsgudsteneste. Noko slikt kunne ikkje ha skjedd i Hareid. Her er det ikkje andre kyrkjelydar, og heller ikkje grunnlag for andre kyrkjelyder, enn den som er knytt til Den norske kyrkje.

Mi oppleving er at det stort sett ikkje var noko skilje mellom kulturane i dei ulike kristne organisasjonane i Hareid: Vi var no alle bedehusfolk, trudde eg. Derfor vart møtet med *bedehusfolket i Volda* eit kulturkrasj.

Litteraturliste

- Bjåstad, I. & Waage, A. (1985). *Bygdebok for Ulstein og Hareid, band V Gardar og folk* (Vol. Gnr. 52 – gnr. 51 Røyset) Hareid og Ulstein: Hareid og Ulstein kommune.

- Bjåstad, I. (1977). *Soga om Hareid og Ulstein bind II*. Hareid og Ulstein: Sogenemnda for Hareid og Ulstein.
- Bjørndal, M. (1983). *Hareid Indremisjon 1883–1983. Glimt frå kristenlivet og bedehus i Hareid – ei hundreårssoge*. Hareid: Hareid Indremisjon.
- Brekke, P. (1962). *KORSONGEN I HAREID GJENNOM 100 ÅR*. HAREID.
- Djupedal, R. (1960). *Ivar Aasen Dagbøker. Bank 3 Dagbøker 1830–1896*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Elstad, H. & Halse, P. (2002). *Illustrert norsk kristendomshistorie*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Flø, K., Hareide, J. R. & Hareide, I. (1945). *Hareid søndagsskule 1895–1945. Vårt motto: Borna for Kristus*. Ørstavik: Stiftstyret for søndagsskulen.
- Furnes, K. (2003). *Sunnmørsk Bedehusland*. Ålesund/Giske: SI-Senteret A/S Bokhandel.
- Grimstad, L. Ø. (2013). *Det kulturkristne Hareid i det pietetiske Sunnmøre*. Masteroppgåve ved Høgskulen i Volda.
- Hagesæter, J. (1982). *Sunnmøre Indremisjon 100 år*. Ålesund: Styret for Sunnmøre Indremisjon.
- Halse, P. (2009). *Gudsord og folkemål. Framveksten av nynorsk kyrkjespråk 1859–1908*. Oslo: Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Hatlebrekke, K. U. (1983). *Ulstein Indremisjon 1883–1983*. Ulsteinvik: Ulstein Indremisjon.
- Holt, K. (1998). *Søndagsskuleliv på Sunnmøre. Sunnmøre søndagsskulekrins 1897–1997*. Ålesund: Sunnmøre søndagsskulekrins.
- Hovden, A. (1913/1996). *Ivar Aasen i kvardagslaget* (3. utgåva). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Løvlie, B. (2020). Vekkelse, bevegelse, bedehus. I B. Løvlie, P. Halse & K. Hatlebrekke (Red.), *Tru på Vestlandet. Tradisjonar i endring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Måseide, P. (1977). *Hareid kyrkje gjennom 100 år*. Hareid: Hareid sokneråd.
- Måseide, P. (1986). *UNDER TREKANTEN I 100 ÅR. Hareid kristelege ungdomsforeining 1886–1986*. Hareid: Eige forlag.
- Rabben, B., Indresøvd, E., & Torset, O. (1983). *KULTURKAMP GJENNOM 75 ÅR. Søre Sunnmøre distriktslosje 1907–1982*. Volda: Søre Sunnmøre distriktslosje.
- Orten, Ø., & Brungot, H. P. (1991). *Guds gamle budskap finn nye vegar. Noregs KFUK-KFUM Sunnmøre krins 1891–1991*. Ulsteinvik: Noregs KFUK-KFUM, Sunnmøre krins.
- Skorgevik, K. (1974). «Sandstormen». *Trekk fra det religiøse liv på Sunnmøre i års 1880–1900*. Oslo: Universitetet i Oslo, Hovudfagsoppgåve i kristendom.
- Straume, J. (1950). *Kristenlivet på Sunnmøre og Romsdal. Eit festskrift*. Oslo.
- Thorstvedt, Å. (2020). I kjølvannet av varme vinder. Weenaas og vekkelsen. I B. Løvlie, P. Halse & K. Hatlebrekke (Red.), *Tru på Vestlandet. Tradisjonar i endring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Ulstein, J. O. (2020). Vestlandsk kyrkjesyn. I B. Løvlie, P. Halse & K. Hatlebrekke (Red.), *Tru på Vestlandet. Tradisjonar i endring*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Elektroniske kjelder

Store norske leksikon.

Utrykte kjelder

Hareid frilynte ungdomslag – sekretær, H. f. 1909. *Møtebok 1909–1929. Brev til Sunnmøre ungdomssamlag ved Olav Myklebust.*

Hareid kristelege ungdomsforening – sekretær, H. k. Frå 1923. *Protokoll for Hareide kristelige ungdomsforening.* Hareid.

Hareid kristelege ungdomslag og Hareid indremisjon, H. k., & indremisjon, H. 1958. *Lover for Hareid bedehus.*

Hareide Indremisjon, S. H. 1883. *Protokoll for Hareids forening for indre misjon stiftet den 18. april 1883.* Hareid.

Hareide ungdomsforening – sekretær, R. i. H. k. Frå 1886. *Protokoll for Hareid kristelege ungdomsforening.*

Hareide Sogn Hedningemissions-Forening – sekretær, S. f. H. S. 1891. *Hareide Sogn Hedningemissions-Forening – Protokoll.* Hareid.

Losje Dag over Land – sekretær, L. D. o. L. s. 1897–1901. *Møteprotokoll for losje Dag over Land.* Hareid.

Syskjebandet. 1947. Artikkel vedr. medlemsstatistikk. Medlemsblad for Søre Sunnmøre Distriktslosje.